

ΤΟ ΜΝΗΜΕΙΟ ΤΟΥ ΚΑΛΛΙΜΑΧΟΥ (490-489 π.Χ.)

Χριστίνα Βλασσοπούλου

Αρχαιολόγος της Α' Εφορείας Προϊστορικών και Κλασικών Αρχαιοτήτων

Το μνημείο του Καλλιμάχου είναι το σπουδαιότερο αφιέρωμα του τέλους της αρχαϊκής εποχής στο ιερό της Αθηνάς στην Ακρόπολη, επειδή συνδέεται άμεσα με τη νίκη του Μαραθώνα (490 π.Χ.).

Αποτελείται από μονολιθικό κίονα στερεωμένο σε ακόσμητη τετράπλευρη βάση (EM 6339+), που επιστέφεται με ιωνικό κιονόκρανο (Ακρ. 3776+). Στην ορθογώνια υποδοχή του κιονοκράνου ήταν τοποθετημένο το άγαλμα φτερωτής Νίκης (Ακρ. 690+), της σημαντικότερης από όσες είχαν αφιερωθεί στην Ακρόπολη.

Θραύσματα του κίονα βρέθηκαν στα ανατολικά του Ερεχθείου (1840-1888). Μαζί με τη βάση του είναι λαξευμένος σε πεντελικό μάρμαρο και έχει μορφή μοναδική σε σχέση με άλλους αρχαϊκούς αναθηματικούς κίονες. Την ημίεργη επιφάνειά του διατρέχουν μόνο δύο, επιμελώς δουλεμένες ραβδώσεις (πλάτος 5,5 εκ.), ανάμεσα στις οποίες παρεμβάλλεται ταινία (πλάτος 5 εκ.) που αποτελεί ένδειξη του ιωνικού ρυθμού. Ανασυντέθηκε από 10 συνολικά θραύσματα, οκτώ γνωστά από τη δημοσίευση του H.G. Lolling (1891), που πρώτος διάβασε την επιγραφή και αντιλήφθηκε την ιστορική της σημασία, καθώς και δύο τμήματα από το κάτω μέρος και τη βάση, που αναγνώρισε ο M. Κορρές (1994). Ο κίονας είχε διάμετρο 34 εκ. (άνω) και 36,5 μ. (κάτω) και συνολικό υπολογιζόμενο ύψος 3,30 μ. περίπου.

Το κιονόκρανο, λαξευμένο σε παριανό μάρμαρο, έχει συγκολληθεί από 6 θραύσματα (σωζ. ύψος 23,5 εκ.). Έχει ανάγλυφη διακόσμηση, τονισμένη με χρώματα, που σώζονταν την εποχή της εύρεσης του, κόκκινο, πράσινο και γαλάζιο. Σύμφωνα με τις πρώτες περιγραφές, ο άβακας είχε ζωγραφιστά κυμάτια σε γαλάζιο φόντο, λέσβιο στις μακρές πλευρές και ιωνικό στις στενές. Ο ανάγλυφος κάλυκας λωτού στον εχίνο, είχε κόκκινα πέταλα σε γαλάζιο φόντο. Οι ακμές των ελίκων ήταν κόκκινες και είχαν γαλάζιους οφθαλμούς. Η αποσπασματικά σωζόμενη πλίνθος, στην οποία κατέληγαν οι πτυχές του χιτώνα της μορφής, στερεωνόταν με μολυβδοχώηση μέσα σε ορθογώνια υποδοχή του κιονοκράνου. Το τελευταίο συνδεόταν με τον κίονα με ένα κυλινδρικό άνοιγμα στο κέντρο του. Το

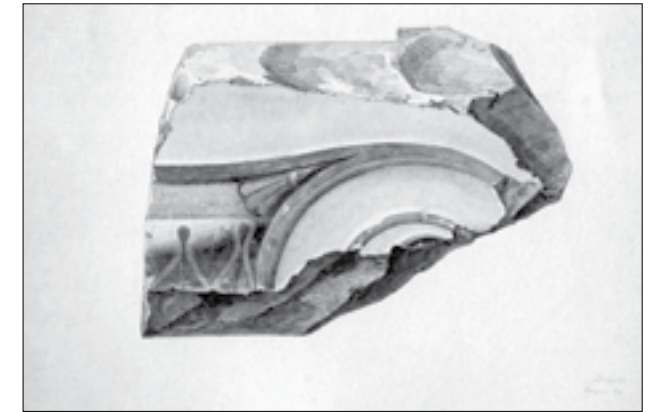
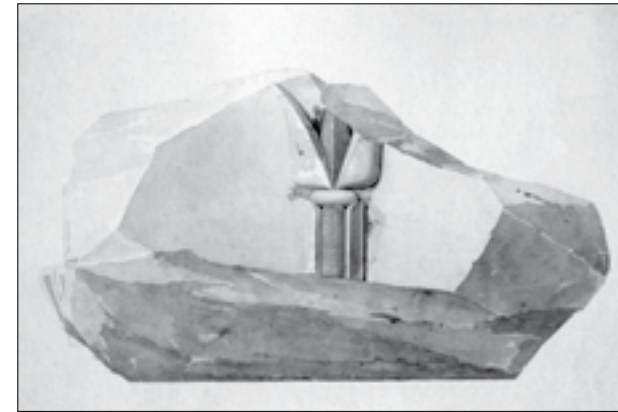
άγαλμα διατηρείται σε δύο μεγάλα τμήματα από το πάνω και το κάτω μέρος του (συνολ. σωζ. ύψος 1,41 μ.), ενώ έχουν ταυτιστεί και μικρότερα θραύσματα. Η μορφή φορά χιτώνα και λοξό ιμάτιο, έχει κυματιστά μαλλιά, κοσμημένα με μπλε χρώμα, δεμένα με ταινία σε στρογγυλό κότσο, ενώ τον λαιμό της στόλιζε μεταλλικό περιδέραιο, στερεωμένο σε εννέα οπές. Με διεσταλμένα πόδια και το άκρο του ιματίου να ανεμίζει, πετούσε με όρθιες ανοικτές φτερούγες, ένθετες σε ορθογώνιες εγκοπές στη ράχη. Μέρος της δεξιάς με τα ζωγραφιστά πτίλα (κόκκινα και λευκά εναλλάξ) στερεώθηκε στη θέση του. Με το δεξί της χέρι ανασήκωνε τις πτυχές του χιτώνα και με το λυγισμένο αριστερό κρατούσε κηρύκειο σύμφωνα με την αναπαράσταση. Στις ραβδώσεις του κίονα είναι χαραγμένο σε δύο σειρές ένα επίγραμμα από πέντε εξάμετρους στίχους σε αττικό αλφάβητο (IG I 3 784). Στην ελλειπή διατήρησή του οφείλονται διαφορετικές προσπάθειες συμπλήρωσης και ερμηνείας, από τις οποίες επιλέχθηκε η γενικότερα αποδεκτή:

[Καλλιμάχος μ'άν]έθεκεν Ἄφιδναίο[ς] τάθεναίαι :
 ἀν[γελον ἀθ]ανάτων ἡοί Ὀλύμπια δώματ' ἔχουσιν, |
 [...8... πολέ]μαρχο[ς] Ἄθηναίων τὸν ἀγῶνα :
 τὸν Μα[ραθ]ων... ἠ]ελενονο [...11.....] |
 παισίν Ἄθηναίων μν [...21.....]

[Ο Καλλιμάχος ο Αφιδναίος με αφιέρωσε στην Αθηνά
 είμαι η αγγελιαφόρος των αθανάτων που δεσπάζουν
 στα Ολύμπια δώματα
 πολέμαρχος των Αθηναίων (που) έδωσε τον αγώνα
 στον Μαραθώνα υπέρ των Ελλήνων...
 μνημείο για τους γιους των Αθηναίων...]

Τη συσχέτιση του κίονα με το αποσπασματικό άγαλμα Νίκης (Ακρ. 690), το πάνω μέρος της οποίας βρέθηκε στον «αποθήκη των Κορών» της Ακρόπολης (1886), οφείλουμε στον Antony Raubitschek (1940). Η τεχνοτροπία του γλυπτού και η μορφή των γραμμάτων είναι μεταξύ τους συμβατά, ώστε το έργο χρονολογείται στο τέλος της αρχαϊκής περιόδου. Πρόκειται για το ανάθημα του Καλλιμάχου από το δήμο των Αφιδνών, που έχοντας το τιμητικό αξίωμα του πολέμαρχου ήταν επικεφαλής του δεξιού κέρατος του αθηναϊκού στρα-

ΤΟ ΜΝΗΜΕΙΟ ΤΟΥ ΚΑΛΛΙΜΑΧΟΥ (490-489 π.Χ.)

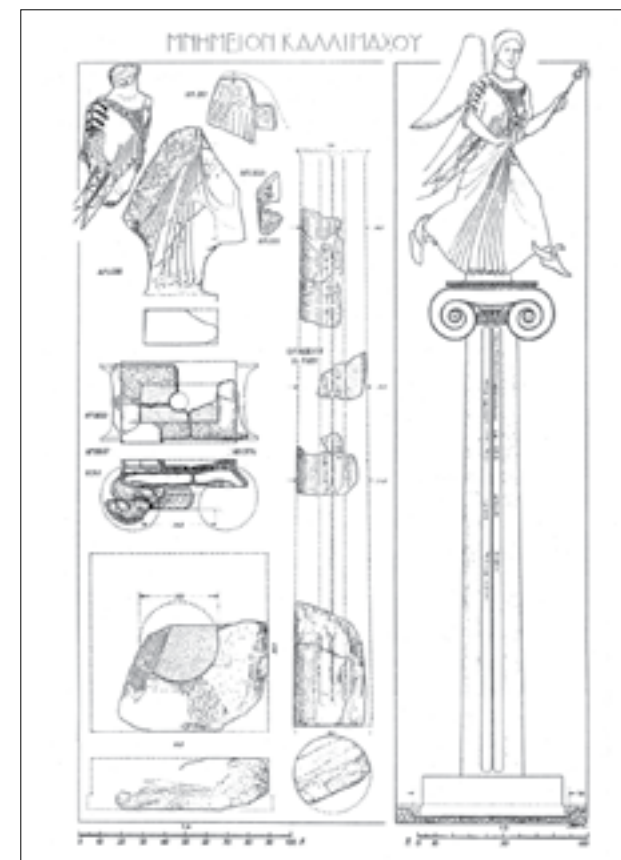
Υδατογραφίες των θραυσμάτων του κιονοκράνου του μνημείου του Καλλιμάχου. Ch. Hansen, 1836. The Royal Danish Academy of Fine Arts. Architectural Drawings Collection (KArk 14972, 1496)

τεύματος και έπεσε στη μάχη του Μαραθώνα (490 π.Χ.). Τον καθοριστικό του ρόλο στη λήψη απόφασης για τη σύγκρουση με τους Πέρσες στον Μαραθώνα και τον ηρωισμό του στη μάχη μνημονεύουν οι φιλολογικές πηγές.

Ηρόδοτος VI, 109-11.114

«...ως δέ δίχα τε εγίνοντο και ενίκα η χείρων τών

γνωμένων, ενθαύτα ήν γαρ (ο Καλλιμάχος) ενδέκατος ψηφιοφόρος ο των κυάμων λαχών Αθηναίων πολεμαρχέειν» ... «ήν δέ τότε πολέμαρχος Καλλιμάχος Αφιδναίος, προς τούτον ελθών Μιλτιάδης έλεγε τάδε» Εν σοί νυν Καλλιμαχε, εστί ή καταδουλώσαι Αθήνας ή ελευθέρας ποιήσαντα μνημόσουνον λιπέσθαι ες τον άπαντα ανθρώπων βίον... ταύτα λέγων ο Μιλτιάδης

Το μνημείο του Καλλιμάχου: Γραφική αποκατάσταση του Μ. Κορρέ

Το μνημείο του Καλλιμάχου εκτεθειμένο στο Μουσείο της Ακρόπολης

προσκάτται τόν Καλλίμαχον» «τού μὲν δεξιού κέρατος ηγγέτο ο πολέμαρχος [Καλλίμαχος] ...» «εν τούτω τω πόνω ο πολέμαρχος [Καλλίμαχος] διαφθείρεται, ανήρ γενόμενος αγαθός».

[«ενώ υπήρχε διχογνωμία [των 10 στρατηγών] και επικρατούσε η χειρότερη άποψη, (ο Καλλίμαχος) εκλεγμένος διά λαχνού πολέμαρχος χρησιμοποίησε την ενδέκατη ψήφο του»... «Ήταν τότε πολέμαρχος ο Καλλίμαχος ο Αφιδναίος, προς τον οποίο προσήλθε ο Μιλτιάδης και είπε τα εξής: Από σένα Καλλίμαχε τώρα εξαρτάται ή να υποδουλωθεί η Αθήνα ή να καταστεί ελεύθερη, αφήνοντας μνημείο παντοτινό στους ανθρώπους... Με αυτά τα λόγια ο Μιλτιάδης προσεταιρίστηκε τον Καλλίμαχο...» « επικεφαλής του δεξιού κέρατος ήταν ο πολέμαρχος [Καλλίμαχος]» «...σε αυτή τη συμπλοκή ο πολέμαρχος [Καλλίμαχος] σκοτώθηκε αφού πολέμησε γενναία...»].

Στην τοιχογραφία της μάχης του Μαραθώνα που κοσμούσε την Ποικίλη Στοά της Αγοράς, έργο των ζωγράφων Μίκωνος και Παναίνου (475-450 π.Χ.), εξέχουσα θέση ανάμεσα στους μαχητές είχαν ο Καλλίμαχος, ο Μιλτιάδης και ο Κυνέγειρος.

Στη νότια ζωφόρο του ναού της Αθηνάς Νίκης πιθανόν απεικονιζόταν ο θάνατος του Καλλιμάχου στο αποφασιστικό στάδιο της μάχης, οπότε το όνομα του ηρωικού πολέμαρχου συνδέθηκε άρρηκτα με τη νίκη στην υστερότερη αθηναϊκή παράδοση.

Το έργο έχει θεωρηθεί ως ιδιωτικό αφιέρωμα, που έγινε για λογαριασμό του Καλλίμαχου μετά τον θάνατό του από το οικογενειακό ή φιλικό του περιβάλλον, ή σύμφωνα με άλλη άποψη, ως δημόσιο μνημείο προς τιμήν του ηρωικού πολέμαρχου. Αμφιλεγόμενη είναι και η ερμηνεία του αγάλματος ως αγγελιαφόρου των θεών (Νίκη ή Ίρις).

Το μέγεθος του μνημείου, το συνολικό ύψος του οποίου υπολογίζεται σε 5,00 μ. περίπου, και η σχέση του με την ιστορική συγκυρία συνηγορούν ότι το αφιέρωμα έγινε εκ μέρους της πολιτείας για να μνημονεύσει από κοινού τον ηρωικό νεκρό και τη νίκη των Αθηναίων υπέρ όλων των Ελλήνων. Η τοποθέτησή του, το 490/489 π.Χ., στο ιερό της Αθηνάς, προς την οποία απευθύνεται το επίγραμμα, μας οδηγεί στο συ-

μπέρασμα ότι το άγαλμα είναι μια Νίκη, που συνδέεται με την πολεμική υπόσταση της θεάς και αναγγέλει τη νίκη στον Μαραθώνα.

Το μνημείο ανιδρύθηκε σε περίοπτη θέση, στο ανατολικό πέρας της οδού που διασχίζει την Ακρόπολη, βορειονατολικά του «Προπαρθενώνα» (του προκατόχου του κλασικού ναού, που άρχισε να κτίζεται μετά τη νίκη και παρέμεινε ημιτελής). Καταστράφηκε από τους Πέρσες εισβολείς κατά την πυρπόληση της Ακρόπολης, το 480 π.Χ.

Το μνημείο, ανασυναρμολογημένο για πρώτη φορά ώστε να πλησιάζει την αρχική του μορφή, εκτίθεται στο Μουσείο της Ακρόπολης από τον Οκτώβριο του 2010 με την ευκαιρία του εορτασμού των 2500 χρόνων από τη Μάχη του Μαραθώνα. Η ανασυναρμολόγηση του γλυπτού έγινε από τους συντηρητές του Εργαστηρίου Γλυπτών του Μουσείου Δ. Μαραζιώτη και Κ. Βασιλειάδη με τη συνεργασία της υπογράφουσας.

Το ανεπανάληπτο αυτό αναθηματικό σύνολο ασφαλώς θα εντυπωσίαζε τον αρχαίο προσκυνητή του ιερού της Αθηνάς, όπως και τον σημερινό επισκέπτη του Μουσείου της Ακρόπολης.

Αρχαίες πηγές

Ηρόδοτος, Ιστορίαι 6.109. 6.114.

Πλίνιος Naturalis Historia 35.57.

Πλούταρχος Questiones Convivales 1.10.3

Πλούταρχος Vitae Parallelae, Comparatio Aristeidis et Catonis 2.1.

Πλούταρχος De Gloria Atheniensium 347 D.

Πλούταρχος Parallela Minora 305.B.

M.A. Polemon Soph. Declamationes 1.5. 1.7. 1.27. 2.2. 2.6. 2.10-11. 1.21-22. 2.25. 2.28. 2.31.

Παυσανίας Ελλάδος Περιήγησις 1.15.3.

Αίλιος Αριστείδης De Natura Animalium, 7.38.

Διογένης Λαέρτιος 1.56.

Ιμέριος 2. 10.

Σούδα s.v. Καλλίμαχος, s.v. Ιππίας.

Βιβλιογραφία

Κίονας και επιγραφή

A. Λόλλιγκ, Επιγραφικά ανακοινώσεις, *Αρχ. Δελτ.* 1891, 74-84, πίν. Α, 8. a-d, ε, fg.

U. Köhler, Attische Inschriften des fünften Jahrhunderts, *Hermes* 31, 1896, 150-152.

F. Hiller von Gaertringen, Kallimachos of Aphidna, *Hermes* 54, 1919, 211-215.

H. Möbius, Attische Architekturstudien, *AM* 52, 1927, 165-167, fig. XVIII. 5-6.

A. Wilhelm, Drei auf der Schlacht von Marathon bezügliche Gedichte, *AnzWien* 1934, 111.

A. Raubitschek, *Dedications of the Athenian Acropolis*, Cambridge 1949, αρ. 13. 450.

A. Raubitschek, Two Monuments Erected after the Victory of Marathon, *AJA* 44, 1940, 53-59, εικ. 1 σελ. 54 (σχέδιο αποκατάστασης).

F. Jacoby, Some Athenian Epigrams from the Persian Wars, *Hesperia* 14, 1945, 158, σημ. 8. 209, σημ. 189.

B.B. Shefton, The Dedication of Callimachus (IG I 2 609), *BSA* 45, 1950, 140-164.

E. Fränkel, A Marathon Epigram, *Eranos* 49, 1951, 63-64.

B.B. Shefton, The Dedication of Callimachus, A Postscript, *BSA* 47, 1952, 278.

E.B. Harrison, The Victory of Kallimachos, *GRBS* 12, 1971, 8,18, 22-24.

E.B. Harrison, The South Frieze of the Nike Temple and the Marathon Painting in the Painted Stoa, *AJA* 76, 1972, 353-378, κυρ. 371-374 (Επιγραφή, πηγές και ανασύνθεση της ζωγραφικής σύνθεσης της Ποικίλης Στοάς)

P. A. Hansen, Carmina Epigraphica Graeca saeculorum VIII-V a.Chr.n. (Berlin-New York 1983) (*CEG*) No. 256.

Ove Hansen, The Memorial of Kallimachos Reconsidered, *Hermes* 116, 1988, 482-483.

R. Meiggs-D.M. Lewis (εκδ.), *A Selection of Greek Historical Inscriptions to the end of the Fifth Century B.C.* (αναθ. έκδ.) Oxford, 1988, 32-33, no. 18.

M. Korres, *BCH* 118, 1994, 698, εικ. 2.

K.M. Keesling, *Monumental Private Votive Dedications on the Athenian Acropolis ca. 600-400 B.C.*, 437-475.

K. Kissas, *Die attischen Statuen- und Stelenbasen archaischer Zeit*, Bonn 2000, 195-198, αρ. κατ. 154, εικ. 254-260.

Γ. Σταϊνχάουερ, *Ο Μαραθών και το Αρχαιολογικό Μουσείο*, Αθήνα 2009, 99 κ. ε., 161-162 (εικ.).

A. Καραπάνου, *Η μάχη του Μαραθώνα, Ιστορία και θρύλος*, Ίδρυμα της Βουλής των Ελλήνων, Αθήνα 2010, 80-81 (εικ.) *Άγαλμα*

Π. Καββαδίας, Ανασκαφαί εν τή Ακροπόλει, *ΑΕ* 4, 1886, 73-82 (εύρεση άνω κορμού).

G. Dickins, *A Catalogue of the Acropolis Museum Sculptures I*, Cambridge 1912, 250-253.

H. Payne-G.M. Young, *Archaic Marble Sculpture from the Acropolis*, London 1936, πίν. 120, 1-2.

E. Langlotz, στο: H. Schrader, *Die archaischen Marmorbildwerke der Akropolis*, Frankfurt a. M. 1939, 122-124, αρ. κατ. 77, πίν. 91-92.

M. Μπρούσκαρη, *Μουσείον Ακροπόλεως, Περιγραφικός Κατάλογος*, Αθήναι 1974, 131-132, εικ. 239-240.

A. Gulaki, *Klassische und klassizistische Nikedarstellungen*, Bonn 1981, 18 κ.ε.

C. Isler-Kerenyi, *Nike. Der Typus der laufenden Flügelfrau in archaischer Zeit*, Erlenbach-Zürich 1969, 95-97 (σχέδιο αναπαράστασης).

Γενικά για τη μάχη του Μαραθώνα

B.D. Meritt, Epigrams from the Battle of Marathon, *The Aegean and the Near East, Studies Presented to Hetty Goldman*, Locust Valley, New York 1956, 256-280.

E. Vanderpool, A Monument to the Battle of Marathon, *Hesperia* 1966, 93-106.

W.C. West, The Trophies of the Persian Wars, *CP* 64, 1969, 7-19.

P.J. Bicknell, The Command Structure and Generals of the Marathon Campaign, *L'Antiquite Classique* 39, 1970, 427-442.

J.K. Schreiner, The Battles of 490 B.C., *PCPS* n. s. 16, 1970, 97-112.

J. McK Camp, *The Athenian Agora*, London 1986, 66-72.

A. Ματθαίου, Νέος λίθος του μνημείου με τα επιγράμματα για τους Περσικούς πολέμους, *Horos* 6, 1988, 118-122.

E. Badian, Archons and Strategoi, *Antichthon* 5, 1971, 1-34.

Γ. Σταϊνχάουερ, *Ο Μαραθών και το Αρχαιολογικό Μουσείο*, Αθήνα 2009.

A. Καραπάνου (εκδ.), *Η μάχη του Μαραθώνα, Ιστορία και θρύλος*, Ίδρυμα της Βουλής των Ελλήνων, Αθήνα 2010, 80-81.